

PRIVELIȘTI MARINE ÎN *ENEIDA* VERGILIANĂ

Maria SUBI
(Universitatea de Vest din Timișoara)

maria.subi@e-uvv.ro

Marine Sceneries in Vergil's *Aeneid*

The sea plays a significant role in Vergil's *Aeneid*. It is where the Trojans' journey took place, a space full of symbolism, since this was the Mediterranean world, which will be dominated, centuries later, by the proud Rome. Defined lexically through a large series of synonyms, the sea appears in various instances, shown at the onset of spring or in the midst of winter, illuminated by the pale moonlight or flamed by the sun, calm one time, tempestuous the next. The first book of the poem offers a detailed description of the sea's turbulence, the terrifying episode of aquatic violence suggesting the adversities the hero, Aeneas, must overcome to fulfil his destiny. Consequently, the poet utilizes a repertoire of expressions and a variety of sound combinations to convey the extraordinary unleashing of the powers of nature. The visual and the acoustic images join together, scene after scene, in an apocalyptic vision, where one can see stormy winds (*venti, velut agmine facto*), gigantic waves (*vastos volvunt ad litora fluctus*), thunders (*intouere poli*), lightning (*micat ignibus aether*), darkness (*nox*) associated with water overflows, etc. Making use of an extremely rich and varied graphic inventory, Vergil's narrative is set apart by its vivid and figurative images, the Mantuan having the special talent to represent, allegorically, the countless transformations of nature.

Keywords: *sea; sea storm; visual images; acoustic images; expressivity*

Un rol însemnat în *Eneida* vergiliană revine mării, ea constituind spațiul în care se desfășoară periplul troienilor, căci *multosque per annos/ Errabant, acti fatis maria omnia circum* (*Aen.*, I, 31-32) „Destinul/ Cel mașter vînturatu-i-a pe ape/Atîția ani în șir” (trad. G.I.T., p. 35), înainte să ajungă la mult râvnitul pământ italic (*Lavinia litora, Aen.*, I, 2). Traseul acesta are profunde semnificații, întrucât este vorba de „mările pe care urmașii ieșiți din spița lui Aeneas (Eneazii) le vor domina, la capătul unei istorii și al unui destin ce se împlinea sub August, după Actium: bazinul mediteranean” (Guțu 1970: 172). *Mare internum* pentru viitoarea Romă și realitate omniprezentă în cuprinsul epopeii, spațiul marin reclamă o diversificare corespunzătoare a terminologiei acvatice: prin urmare, alături de *mare,-is*, se rânduiesc *aqua,-ae* ‘apa mării’; *unda,-ae* ori *fluctus,-ūs* ‘valurile mării’; apoi, sinonimele *pontus,-i* și *pelagus,-i*, împrumutate din greacă; *altum,-i* ‘largul mării’; *aequor,-ōris* ‘întinderea mării’; *aestus,-us* ‘marea zbuciumată’; *gurgēs,-ītis* ‘vâltoare, abisul mării’; *imber,-bris* ‘apa mării’; *marmor,-ōris* ‘apa nemșcată și strălucitoare a mării’; *profundum,-i* ‘adâncul mării’; *sāl, salis* ‘apa sărată a mării’ etc.

Concretizată lexical printr-un șir bogat de sinonime, marea apare în felurite ipostaze, surprinsă fiind de Vergilius fie în prag de primăvară, atunci când *prima inceperat aestas*, fie în toiu iernii, când *glacialis hiems Aquilonibus asperat undas*, iar suprafața mării evocă transparența și splendoarea strălucitoare a marmurei (*volvuntur marmore fluctus*):

Vix prima inceperat aestas,/ Et pater Anchises dare fatis vela jubebat:/ Litora cum patriae lacrimans portusque relinquo/ Et campos ubi Troia fuit. Feror exsul in altum/ Cum sociis natoque, Penatibus et magnis dis (Aen., III, 8-12) „De-abia-n primăvară dăduse,/ Când ne zori ca să-ntindem norocului pânzele-Anchises./ Eu părăsesc lăcrămând și portul și câmpii pe care/ Troia stătuse și țara-mi străbună. Și plec ca fugarii,/ Mării-ncrezând pe copil și pe zei, pe penați și tovarăși” (trad. George Coșbuc, p. 89); Interea magnum sol circumvolvitur annum/ Et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas (Aen., III, 284-285) „În vremea/ Aceasta, rotitorul soare crugul/ Din fiecare an și-l împlinise/ Și iarna cea ghețoasă cu-al ei crivăț/ Zburlește-acum talazurile mării” (trad. G.I.T., p. 144); Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,/ Saevus ubi Orion hibernis conditur undis (Aen., VII, 718-719) „La fel de multe se rostogol valuri/ Pe mărmuria mare libiană,/ Atuncea când, bătând la ușă iarna,/ Se-ascunde-n unde aprigul Orion” (trad. G.I.T., p. 366).

Alteori, Vergilius zugrăvește marea într-un cadru nocturn și urmărește – cu „sensibilitatea sa extremă la plasticitatea imponderabilă a luminii” – efectele razelor lunare asupra valurilor translucide, creând, ca un veritabil romantic, o sugestie „de mister și de vrajă” (Papu 1967: 54-55): *Aspirant aurae in noctem nec candida cursus/Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus (Aen., VII, 8-9) „Spre toiul nopții brizele respiră/ Și-o lună albă drumul înlesnește/ Pe marea poleită-n unduire” (trad. G.I.T., p. 329).*

Iată, apoi, aceeași mare, rumenită de soarele matinal – în tonuri și sclipiri de o admirabilă frumusețe, ce amintesc, din nou, alba scânteiere a rocii cristaline:

Jamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto/ Aurora in roseis fulgebat lutea bigis./ Cum venti posuere omnisque repente resedit/ Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae (Vergilius, Aen., VII, 25-28) „Se rumenea de raze marea; dinspre/ Tării, aurie, Aurora luce-n/ Trandafiriu-i car; se potolește/ Vântoasa; orice boare încetează,/ Iar truda vâslelor se săvârșește/ Pe-o mare mărmurie, liniștită” (trad. G.I.T., p. 330).

Utilizat cu valoare metaforică, substantivul neutru *marmör*, *-öris* – sau corespondentul său adjectival, *marmörëus* (3) – evocă frecvent, în limbajul poeziei latine, „apa mării liniștite, ca un bloc strălucitor de marmură” (vezi DG, s.v.)¹:

Ut mare, cum magni commorunt aequora venti,/ Vertitur in canos candenti marmore fluctus (Lucretius, De rerum natura, II, 766-767) „Astfel când vânturi turbate frământă lichidele-ntinsuri,/ Marea se schimbă în valuri ca marmora alb scânteinde” (trad. D. Murărașu, p. 72); Teneramque vidit Attin prope marmora pelagi (Catullus, Carmina, LXIII, 88) „Și de marmoreana mare văzu că Attis e aproape” (p. 118-119); Inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum/ Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus (Vergilius, Aen., VI, 728-729) „Ivitu-s-au pe urmă oameni, turme,/ Și soiul zburătoarelor din aer,/ Jigăanii din adânc, pe care marea/ Sub mărmuriu-i coperiș le-ascunde” (trad. G.I.T., p. 309); centenaque arbore fluctum/ Verberat assurgens, spumant vada marmore verso (Vergilius, Aen., X, 207-208) „se ridică/ O sută de lopeți ca să izbească/ Noianul; răscolite se înspumă/ Întinderile mărmurii de ape” (trad. G.I.T., p. 484); Hinc tempestates dubio praediscere caelo/ Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,/ Et quando infidum remis impellere marmor/ Conveniat (Vergilius, G., I, 252-255) „De-aici, când ceru-i îndoios, afla-vom/ De mai nainte ale vremii hachiți/

¹ Un comentariu referitor la *marmor*, „mărmuria mare”, întâlnim la Radu 2011:111.

Răstimpul secerișului ș-acela/ Al semănatului; când potrivit e/ Cu vâsle-amăgitoarea mărmurie/
A mării față s-o brăzdăm” (trad. G.I.T., p. 141).

Dincolo de fața-i „mărmurie”, marea se înrudește însă coloristic cu cerul senin, astfel că un cromonim din familia lui *caelum*: *caerula,-ōrum* (*plurale tantum*) este întrebuințat de Vergilius pentru a descrie albastrele ei talazuri:

Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae/ Annixi torquent spumas et caerula verrunt (*Aen.*, III, 207-208) „Atuncea:/ Jos pânzele! Ne năpustim la vâsle,/ Nu-i vreme de pierdut. Icnesc năierii,/ Rotind cu vâsle înspumate valuri/ Și fața-albastră-a mării vânturând-o” (trad. G.I.T., p. 139-140); *Idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque./ Litora deseruere; latet sub classibus aequor:/ Annixi torquent spumas et caerula verrunt* (*Aen.*, IV, 581-583) „Pe toți, de-a valma, îi cuprinde-același/ Avânt. Tot ce le trebuie înșfacă,/ Dau buzna pe corăbii. Țărmurile/ Le-au și lăsat. Puzderia de nave/ Ascunde marea. Se-opintesc pe vâsle,/ Despică spuma, colindând albastre/ Talazuri” (trad. G.I.T., p. 206); *Haec inter tumidi late maris ibat imago/ Aurea, sed fluctu spumabant caerula cano* (*Aen.*, VIII, 671-672) „La mijloc se-ntindea până departe/ Al mării furioase chip în aur;/ Dar spuma valurilor e căruntă” (trad. G.I.T., p. 415).

Există, așadar, în paginile vergiliene, o față senină a mării (*placataque venti/ Dant maria*), ce înfățișează privirii „spectacolul însuflețit al insulelor și coastelor vestite pentru frumusețea lor sau pentru amintirile lor istorice și legendare” (Ștefănescu: 280) – insule ale căror nume, rânduite în șiraguri dense, punctează ritmic versurile:

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti/ Dant maria et lenis crepitans vocat Auster in altum,/ Deducunt socii naves et litora complent (*Aen.*, III, 69-71) „Ș-apoi, când mării ne putem încrede,/ Căci vântul între timp se mulcomise/ Ș-o boare dulce ne-mbia spre larguri/ Abia foșnind, coboară soții-n valuri/ Corăbiile de pe țarm, umplându-l/ Cu forfota” (p. 132); *Linquimus Ortygiae portus pelagoque volamus,/ Bacchatamque jugis Naxon viridemque Donusam,/ Olearon niveamque Paron sparsasque per aequor/ Cycladas et crebris legimus freta concita terris* (*Aen.*, III, 124-127) „Ne depărtăm de portul din Ortigia/ Zburând pe mare. Rând pe rând, trecurăm/Pe lângă Naxos, pe-ale cărei vârfuri/Bacante chiuie; pe lângă verdea/Donusa, iar apoi pe lângă Paros,/Cea strălucind de-a marmorei candoare;/Pe lângă risipitele Ciclade/Pe luciul mării. Trecem peste valuri/Ce se frământ, izbindu-se de țărnu/Atâtor insule” (trad. G.I.T., p. 135); *fugimus spumantibus undis,/ Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat./ Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,/ Dulichiumque Sameque, et Neritos ardua saxis./ Effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,/ Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi./ Mox et Leucatae nimbose cacumina montis/ Et formidatus nautis aperitur Apollo* (*Aen.*, III, 268-275) „Iar noi gonim pe înspumata mare/Pe unde, priincios, ne-ndreaptă vântul/Și Palinur, cârmaciul nostru. Iată,/ Din toiul valurilor se ivește/Împădurita insulă Zacintos,/Dulichiu, și Same, și Neritos,/Ostróvul cel cu înălțimi pietroase./Scăpăm de stâncăriile Itacăi,/De țara lui Laerte, blăstămând-o,/Că ea doar l-a hrănit pe nemilosul/Ulise. După-aceea ni s-arată/În neguri, vârful muntelui Leucate/Și templul lui Apolo, cel de care/Se tem corăbierii” (trad. G.I.T., p.143).

Dar există și un alt chip – ostil și înfricoșător – al mării învolburate, bântuite de furtuni, căci, deși cutureierat în toate direcțiile, necuprinsul marin rămâne, la Vergilius, un itinerar imprevizibil, plin de primejdii, asupra cărora atrage mereu atenția discursul său poetic:

Talia jactanti, stridens Aquilone procella/Velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit./Franguntur remi: tum prora avertit et undis/Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons./Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens/Terram inter fluctus aperit; furit aestus harenis (Aen., I, 102-107) „Pe când astfel se tânguia, furtuna,/ Cu crivățul din miază-noapte-n șuier./ Corabia-i izbește drept în față,/ Talazurile-urcându-le-n tărie./ Și vâslele se frâng, se încovoiaie/ Și prora, aplecându-se-ntr-o dungă/ Spre valuri. Munte ponorât de apă/ Își năpustește namila. Atârnă/ Pe coama spumei unii; iar altora,/ Căscându-li-se, marea le deschide,/ Între prăpăstii de talazuri, fundul:/ Vânzolul apei clócotă-n adâncuri” (trad. G.I.T., p. 38); Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion/ In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris/ Perque undas, superante salo, perque invia saxa/ Dispulit; huc pauci vestris adnavimus oris (Aen., I, 535-538) „Dar, ridicându-se deodată din valuri,/ Orion furtunaticul ne-mpinse/ În vaduri oarbe; copleşiți de mare,/ Ne spulberară vânturi deșucheate/ Peste talazuri, peste stînci știute/ De nimeni. Prea puțini aici răzbirăm,/ La țarmul vost’ ” (trad. G.I.T., p. 61-62).

Terminologia marină, foarte bogată în aceste pasaje, se împletește expresiv cu terminologia tempestei, compusă din elemente ce reproduc, într-un complex de imagini vizuale, auditive și motorii, extraordinara desfășurare de forțe a naturii dezlănțuite:

paucisque relictis/ Vela damus vastumque cava trabe currimus aequor./Postquam altum tenere rates, nec jam amplius ullae/Apparent terrae, caelum undique et undique pontus,/Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber/Noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris./ Continuo venti volvunt mare magnaue surgunt/Aequora, dispersi jactamur gurgite vasto./Involvere diem nimbi et nox umida caelum/Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes./Excitimur cursu et caecis erramus in undis./ Ipse diem noctemque negat discernere caelo/Nec meminisse viae media Palinurus in unda./Tres adeo incertos caeca caligine soles/Erramus pelago, totidem sine sidere noctes;/Quarto terra die primum se attollere tandem/ Visa, aperire procul montis ac volvere fumum./Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae/Annixi torquent spumas et caerulea verrunt (Vergilius, Aen., III, 190-208) „Lăsând câțiva acolo/Din soți, străbatem iar noianul mării/Pe nave adâncate. Când ajunsem/Cu ele-n larg, și-n niciun fund de zare/Pământ nu se mai vede: pretutindeni/E numai mare, numai cer tutindeni,/Atunci, deasupra mea un nour negru/Opritu-s-a, aducător de beznă/Și de furtună. Forfotește valul/În întuneric. Dintr-o dată vântul/Burzuluiește marea și talazuri/Uriase se-aridic. Ne răzlețirăm,/De vifor biciuiți, pe-ntinsa mare./Au astrucat lumina zilei norii,/Iar noaptea jilavă ne fură cerul./Cresc fulgere prin sfârtecații nouri:/Din drum ne-abatem silnic, lantâmplare,/Rătăcitori pe oarbele talazuri./Nici însuși Palinurus nu mai poate –/ Pe cât ne spune el – șă-și deie sama/Dacă pe lume-acuma-i zi sau noapte,/Nici drumul nu și-l amintește-n sorbul/Talazurilor. Zile trei, întregi,/Făr’ să le ținem bine socoteala./Am rătăcit prin orbul întuneric/Pe mări; și tot atâtea nopți ca smoala./Abia a patra zi văzûm pământul/Că se ridică-n fine, prima oară,/Și munți că se zăresc în depărtare,/Și fum rotocolindu-se. Atuncea:/Jos pânzele! Ne năpustim la vâsle,/Nu-i vreme de pierdut. Icnesc năierii,/ Rotind cu vâsle înspumate valuri/ Și fața-albastră-a mării vânturând-o” (trad. G.I.T., p. 139-140).

Un alt episod bine-cunoscut este episodul furtunii pe mare din cartea întâi a *Eneidei*, episod a cărui forță dramatică sporește prin folosirea unei tehnici a contrastului (Guțu 1970: 172). Astfel, în opoziție cu sentimentul de calmă seninătate, pe care-l evocă tabloul plecării pe mare a dardanilor: *Vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant (Aen., I, 35) „Nici nu pierduseră din priveliște/ Siculul țarm, a lor voioase nave/ Ce spintecau spumatele talazuri” (trad. G.I.T., p. 35), Vergilius prezintă izbucnirea vijeliei (vezi Guțu 1970: 172), declanșate saevae memorem Iunonis ob iram (Aen., I, 4) „Din pricina vrăjbiei cei nestinse/ A crâncenei Iunona” (trad. G.I.T., p. 33).*

Terifiantul spectacol nu este, deci, un fenomen natural obișnuit, ci rezultatul unei intervenții divine: cel care pune în mișcare stihiiile este Aeolus, regele vânturilor, dar el nu este decât instrumentul de care se slujește Iuno, în încercarea ei de a stăvili drumul troienilor către Latium (cf. Guțu 1970: 172). Văzută dintr-o astfel de perspectivă, tempesta încetează să fie un simplu obstacol, de soiul celor traversate de Odiseu, și se transformă într-un „simbol pentru întreaga acțiune a epopeii” (*ibidem*: 173): rostul său este de a sugera „adversitățile” pe care eroul, investit „cu o misiune istorică și supratemporală”, trebuie să le învingă pentru a-și împlini menirea (*ibidem*: 170, 173).

Fragmentul începe cu o formulă stereotipă: *Haec ubi dicta*, care punctează dintru început, prin omiterea auxiliarului *sunt*, caracterul alert al expunerii. Întrebuințat aici cu valoare temporală, *ubi* marchează o bruscă schimbare de planuri. Stratul dialogat (convorbirea Iuno-Aeolus) face loc elementului narativ, cuvintele cedează locul acțiunii: *Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem/ Impulit in latus* (*Aen.*, I, 81-82) „Abia a zis; cu vârful lăncii-n coastă/ Izbește hăul muntelui” (trad. G.I.T., p. 37). Verbele invadează versurile, târând după ele substantive și adjective, într-o descriere precipitată:

acventi, velut agmine facto,/ Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant./ Incubere mari, totumque a sedibus imis/ Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis/ Africus et vastos volvunt ad litora fluctus (*Aen.*, I, 82-86) „pe borta/ Ce-o rupse astfel, oastea vânturilor/ A răbufnit; și șuieră pământul/ De-al lor vârtej. S-au năpustit pe mare/ Și, din străfunduri, Éurus și Notus/ Și Africus cu iuțile-i furtune/ O vânzolesc, rostogolind spre țărături/ Potop de valuri” (trad. G.I.T., p. 37).

Comparația, extrasă din registrul militar (*venti, velut agmine facto*), susține dinamismul războinic al imaginii, accentuând totodată caracterul agresiv al stihiiilor descătuseate. Concrețetea descrierii sporește prin enumerarea numelor – cu sonorități aparte – ale vântoaselor în acțiune, multiplicarea encliticului *-que* asigurând punerea în relief a elementelor coordonate (vezi Marouzeau 1935: 106-107): *Eurusque Notusque ruunt creberque procellis/ Africus* (*Aen.*, I, 85-86) „Éurus și Notus/ Și Africus cu iuțile-i furtune/ O vânzolesc [marea]” (trad. G.I.T., p. 37).

Scurtimea cuvintelor utilizate („la brièveté”), subliniată prin aliterații și alte artificii fonice, creează în text impresia de mișcare precipitată, impetuoasă – „une impression [...] de vivacité, de hâte et d'emportement” (Marouzeau 1935: 99):

venti, velut agmine facto,/ Qua data porta, ruunt (*Aen.*, I, 82-83) „pe borta/ Ce-o rupse astfel, oastea vânturilor/ A răbufnit” (trad. G.I.T., p. 37); *vastos volvunt ad litora fluctus* (*Aen.*, I, 86) „rostogolind spre țărături/ Potop de valuri” (trad. G.I.T., p. 37).

De o mare valoare expresivă se vădesc și îmbinările sonore: rularea vibrantei *r*, la care se adaugă duritatea explozivelor, suflul lui *f* și *s*, precum și rezonanța mai profundă, mai surdă a lui *u* sau *v* sugerează șuierul tempestei și zbuciumul valurilor (vezi Marouzeau 1935: 26-31):

venti, velut agmine facto (*Aen.*, I, 82) „oastea vânturilor” (trad. G.I.T., p. 37); *ruunt et terras turbine perflant* (*Aen.*, I, 83) „A răbufnit; și șuieră pământul/ De-al lor vârtej” (trad. G.I.T., p. 37); *Eurusque Notusque ruunt creberque procellis/ Africus* (*Aen.*, I, 85-86) „Éurus și Notus/ Și Africus cu iuțile-i furtune/ O vânzolesc” (trad. G.I.T., p. 37).

Aceleași acumulări consonantice, menite a reproduce sonoritatea vijeliei, se regăsesc în versul următor: *Insequitur clamorque virum stridorque rudentum* (*Aen.*, I, 87) „Iscă-se acumal/

Strigări de oameni, scrâșnet de odgoane” (trad. G.I.T., p. 37). Prezența umană, consemnată laconic printr-un genitiv plural arhaic, foarte expresiv (*virum*), se asociază firesc cu o manifestare curentă în fața elementelor ostile: strigătul de groază (*clamorque virum*). Spaima omului expus violențelor marine – *venti, procellae, vasti fluctus* – constituie, de fapt, după cum atrag atenția comentatorii, o temă constantă atât în literatura de ficțiune, cât și în cronici (Delumeau 1986: 52-55), marea „fiind prin excelență locul fricii” (*Ibidem*: 52).

Plină de primejdii, întinderea lichidă apare „asociată în sensibilitatea colectivă cu cele mai negre imagini ale adversității” (*Ibidem*: 69) – întuneric, tunete, fulgere, moarte, elemente nelipsite în textul vergilian:

Eripiunt subito nubes caelumque diemque/ Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra./ Intonuere poli et crebris micat ignibus aether/ Praesentemque viris intentant omnia mortem (*Aen.*, I, 88-91) „Au și răpit, și cerul și lumina,/ Din a troienilor privire, norii./ Pe mare noaptea se prăvale, oarbă./ Cutremură-se ceruri, iar văzduhul/ Tot pâlpâie de fulgerele dese/ Și preajma doar de moarte le vorbește/ Bărbaților, de moartea ce-i de față” (trad. G.I.T., p. 37-38).

Dispariția bruscă a luminii (*Eripiunt subito nubes caelumque diemque*) și năvala tenebrelor (*nox incubat*) comunică o senzație de tristețe și apăsare¹, ce culminează cu sentimentul morții iminente: *intentant omnia mortem*. Caracterul malefic al procesului de obscurizare a zilei și al întunericului, ivit pe neașteptate (*subito*), este puternic accentuat în text prin epitetul *ātra: nox* [...] *atra*. Reliefat stilistic, grație hiperbatului și plasării sale într-o poziție privilegiată, la capăt de vers, acesta nu se mărginește la sensul, strict fizic, al sinonimului său, *nigra*, ci dezvoltă un înțeles funest, sumbru, dat fiind că implică „une idei morale de terreur, de malheur, de mort” (Ernout, Meillet 2001: 53; cf. Marouzeau 1935:152), apariția sa îmbogățind atmosfera cu note mai întunecate. Bezna se asociază aici cu necuprinsul acvatic: suprafața invadată de *nox* este marea – *pontus*, element personificat datorită construcției poetice cu dativul: *ponto nox incubat atra*, care imprimă enunțului mișcare și viață – „le mouvement et la vie”(Paul Lejay, *apud* Marouzeau 1935:196).

Imaginile vizuale (*nubes, nox incubat atra, crebris micat ignibus aether*) și auditive (*Intonuere poli*) compun un tablou impresionant, care sporește în grandoare prin utilizarea pluralului în locul singularului: termen nobil prin excelență, *poli* își amplifică astfel contururile maiestuoase și respiră un aer de sumbră măreție. Alături de el, substantivul *aethēr* – împrumutat din limba greacă – sporește și el expresivitatea textului, mulțumită timbrului său aparte, străin, care-l transformă într-un dublet afectiv pentru *āēr:micat ignibus aether*².

Dramatismul expunerii atinge punctul culminant odată cu apariția eroului epopeii, încărcătura emoțională a fragmentului fiind marcată exclamativ:

Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;/ Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas./ Talia voce refert: „O terque quaterque beati/ Quis ante ora patrum, Trojae sub moenibus altis./ Contigit oppetere!”(*Aen.*, I, 92-96) „Iar trupul lui Enea îl cuprinde,/ În clipă, un fior de groază. Geme/ Și, ridicând spre cer a sale brață,/ Dă glas așa: «– De trei ori și de patru/ Ferice e de voi, o, cei cărora/ Fostu-v-a dat, priviți de tații voștri,/ La Troia să cădeți, sub nalte ziduri»” (trad. G.I.T., p. 38).

¹ Motivul nopții se înscrie în registrul „descendent” al epopeii (vezi Papu 1967: 41-42).

² În legătură cu valoarea stilistică a utilizării pluralului (emfatic, expresiv, poetic) în locul singularului, vezi Marouzeau 1935: 209, iar cu privire la expresivitatea lui *aether*, vezi *ibidem*: 154.

Această reacție emotivă i-a fost imputată lui Aeneas de feluriti critici, întrucât contravenea tiparelor fixate de poemele homerice. Dar astfel de scăderi în plan eroic constituie un câștig în plan omenesc, înlesnind identificarea noastră afectivă cu personajul vergilian:

„În această dezlănțuire a durerii și [...] a fricii de prezentul confruntat cu un trecut îndepărtat, în care se putea prevedea măcar o moarte glorioasă, pe când acum întunericul ce învăluie totul amenință să-l scufunde și pe el și pe tovarășii lui, toți victime obscure ale unui destin fără lumină și fără frumusețe – în această dezlănțuire, Aeneas e mai mult ca oricând aproape de sufletul nostru... Îl urmărim, și sufletul nostru tremură împreună cu el, fiindcă acel strigăt care îi izbucnea din piept ni l-a apropiat, ni l-a făcut asemenea nouă în disperările noastre: e om ca și noi. Pentru o clipă eroul a dispărut, dar eroul este de cele mai multe ori doar obiect al admirației noastre; omul însă este totdeauna o parte și un reflex al ființei noastre înseși” (Nicola Terzaghi, apud Guțu 1970: 174).

De altminteri, nu frica ce-i dă la iveală pe mișei (*Degeneres animos timor arguit, Aen.*, IV, 13) îl cuprinde pe protagonist, ci teama de o moarte dezonorantă, regretul de a nu a fi avut parte de un sfârșit vrednic de un războinic:

o Danaum fortissime gentis/ Tydide, mene Iliacis occumbere campis/ Non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,/ Saevus ubi Aeacidae telo jacet Hector, ubi ingens/ Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis/ Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit? (*Aen.*, I, 96-101) „O, preaviteazule din neam danaic,/Tidide, tu! Că n-am putut, la Troia./Pe câmpii ei să cad răpus de tine;/Să-mi fi curmat cu brațul tău suflarea/Acolo unde zace Hector însuși/Ucis de sulita lui Eacide,/Acolo unde și Sarpédon zace,/El, uriașul, unde Símoisul/Atâtea coifuri și atâtea scuturi/Și-atâtea trupuri de viteji le smulse/Mânându-le sub valurile sale” (trad. G.I.T., p. 38).

În opoziție cu moartea eroică, celebrată în acest discurs, moartea pe mare este percepută negativ: Aeneas e cuprins de fiori reci (*solvuntur frigore membra*), geme (*ingemit*) sau invocă cerul (*tendens ad sidera palmas*). Regăsim, într-un asemenea comportament, vechea repulsie a omului față de mare, tărâm populat de tot soiul de pericole, asupra cărora atrage atenția și textul poetic: vânturi dezlănțuite (*venti, velut agmine facto*), valuri uriașe (*vastos volvunt ad litora fluctus*), tunete (*intonuere poli*), fulgere (*micat ignibus aether*), bezna (*nox*), asociată cu apele revărsate etc.

Desfășurând astfel un repertoriu imagistic deosebit de bogat și variat, descrierea vergiliană își extinde registrele de la priveliștea mării senine, strălucind sub razele soarelui sau ale lunii până la priveliștea mării învolburate de furtuni. Ceea ce rezultă sunt câteva tablouri extrem de sugestive, impresionante prin concretețea și plasticitatea imaginilor create, poetul mantuan fiind înzestrat din plin cu darul de a reprezenta, viu și expresiv, nesfârșitele chipuri ale firii.

Referințe bibliografice:

- DELUMEAU, Jean 1986: *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată*, volumul I, traducere, postfață și note de Modest Morariu, București, Editura Meridiane.
- ERNOUT, Alfred, MEILLET 2001: *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Histoire des mots, retirage de la 4e édition, augmentée d'additions et de corrections par Jacques André, Paris, Klincksieck.
- GUȚU, G. 1983: *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (DG).

IDEM 1970: *Publius Vergilius Maro. Studiu literar*, București, Editura Univers.
MAROUZEAU, J. 1935: *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, Les Belles Lettres.
RADU, Gabriela 2011: *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Tohăneanu*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
ȘTEFĂNESCU, Tudor D.: *Aeneida lui P. Vergilius Maro*, Craiova.
PAPU 1967: *Prefață la Vergiliu, Eneida*, traducere de Eugen Lovinescu, text și note de Eugen Cizek, prefață, note finale de Edgar Papu, București, Editura Tineretului.

Surse:

CATULLUS [1999]: *Carmina*, traducere, studiu introductiv și note de Teodor Naum, [București], [Editura Teora].
LUCRETIUS, Titus Carus 1981: *Poemul naturii*, traducere, prefață și note de D. Murărașu, București, Editura Minerva, 1981.
VERGILIUS, Publius Maro 1994: *Eneida*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Antib (G.I.T.).
IDEM 1997: *Bucolice. Georgice*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Amarcord (G.I.T.).
IDEM 1980: *Eneida*, ediție critică, traducere de George Coșbuc, ediție îngrijită, note și prefață de Stella Petecel, București, Editura Univers.
VIRGILE 1919: *Oeuvres de Virgile*, publiées avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index. *L'Énéide*, par P. Lejay, Paris, Librairie Hachette.